

ELEGANTISTI PELITEORIAA

Dag Anckar & Hannu Nurmi & Matti Wiberg (toim.): *Rationality and Legitimacy; Essays on Political Theory*. Gummerus, Jyväskylä 1988. 276 s.

”Rationality and Legitimacy” on pohjoismainen esseekoelma eräistä modernin analyttisen politiikan teorian keskeisistä kysymyksistä. Kirja tekee käsitteellistä, metodologista ja teoreettista analyysiä kansalaisen (äänestäjän) ja poliittisen päätöskoneiston suhteesta ja poliittisen järjestelmän legitimiisyydestä. Legitiimisyyskysymyksiä kirjassa lähestytään utiliteetteoreettisista premisseistä: kansalaisten todelliset mielipiteet ja käsitykset poliittisen järjestelmän hyväksyttävyydestä eivät ole tarkastelun kohteena; sen sijaan legitimiisyyttä analysoidaan rationaalisen yksilön lähtökohdista.

Teos on jaettu viiteen lukuun, jotka etenevät johdonmukaisesti peruskäsitteiden analyysistä rationaaliteetin ja legitimitietin yksilötason; kansalaisen perspektiivin ongelmien kautta kohti demokraattisen poliittisen järjestelmän tasoa ja legitimitietin dynamiikan kysymyksiä.

Ensimmäisessä luvussa Elias Berg määrittelee legitimitietin perustelluksi, vapaaehtoiseksi, moraaliseksi hyväksyttävyydeksi. Berg erottelee evaluatiivisen moraalisen hyväksyttävyyden deskriptiivisestä moraalista hyväksyttävyydestä. Berg käsittelee legitimitiettiä jälkimmäisessä merkityksessä: legitimitietti ei viittaa moraaliseen hyväksyttävyyteen eettisessä mielessä, vaan siihen, että kansalaiset pitävät jotakin moraalisesti hyväksyttävänä. Tämän erottelun suhteen erilaisista premisseistä lähtee Knut Midgaard neljännen luvun artikkelissaan. Midgaard antaa legitimitietille positiivisia kansalaisista riippumattomia kriteereitä (kunnioitus ihmisen arvolle).

Berg tekee käsitteanalyysissään myös toisen mielenkiintoisen erottelun paheksuttavuuden (moral disapproval) ja epälegitiimisyyskäsitteiden välillä. Bergin mukaan asia voi olla paheksuttava, mutta silti moraalisesti hyväksyttävä. Esimerkiksi liberaali kansalainen voi pitää rasistista propagandaa paheksuttavana, mutta sanavapauden periaatteen nimissä moraalisesti hyväksyttävänä; legitimiinä.

Erottelu vapaaehtoisen ja pakotetun moraalisen hyväksymisen välillä julkituo legitimitietin käsitteessä erään Bergin analyysissä vaille huomiota jääneen aspektin. Vaikka Berg pitää moraalista hyväksyntää jonkinlaisena mielipiteenä tai näkemyksenä (A morally accepts x = A regards x as morally acceptable, s.20), ei voine kieltää,

että pakottaminen tuntuisi intuitiivisesti ajatellen kohdistuvan pikemminkin valintaan (tai toimintaan) kuin mielipiteisiin. On vaikea kuvitella kuinka pelottelulla voitaisiin pakottaa kansalaisia omaksumaan haluttuja mielipiteitä. Moraalisen hyväksymisen; legitimiisyyden käsitettä lähellä olevaa luottamuksen käsitettä (jonka suhdetta legitimitietin käsitteeseen ei valitettavasti määritellä) analysoidaankin seuraavassa, Matti Wibergin, artikkelissa sekä mielipiteenä että valintana.

Wiberg määrittelee luottamuksen viisipaikkaisena predikaattina. Luottamuksen määrittämiseksi on identifioitava agentti, joka luottaa, sekä luottamuksen objekti; johon luotetaan. Wibergin metodologisesta individualismista lähtevässä analyysissä luottajaksi ja luottamuksen kohteeksi kelpuutetaan vain yksilöitä. Luottamuksen määrittämiseksi on lisäksi identifioitava asia-alue, jolla kohteeseen luotetaan: on määriteltävä luotetaanko kohteeseen lääkärinä, poliitikkona vai jonain muuna. Wibergin analyysissä luottamus kohteeseen poliitikkona tulkitaan enustettavuutena sen suhteen, että kohde poliitikkona maksimoi kansalaisten utiliteetin. Luottamus edellyttää lisäksi perusteet luottamukselle, sekä tietyn ajan, jolloin kohteeseen luotetaan. Analysoidessaan kansalaisten luottamusta poliittikkoihin Wiberg rajoittuu tarkastelemaan järkevästi ja rationaalisesti perustettua luottamusta.

Toisessa luvussa analysoidaan legitimitiettiä teoreettisella tasolla. Legitimitietti tulkitaan siten, että poliittisen ja yhteiskunnallisen järjestyksen katsotaan olevan moraalisesti hyväksyttävä jos, ja vain jos sen voisi kuvitella syntyneeksi kansalaisten sopimuksena. Tämän mukaan legitimitietti ei siis perustu positiivisiin moraalisiin kriteereihin, vaan se määrittyy kansalaisten tahdon mukaan. Raino Malnes kutsuu tätä periaatetta toisen luvun ensimmäisessä artikkelissa populaarin suvereniteetin periaateteeksi. Kun poliittinen järjestys syntyy (tai on voimassa) kansan tahdon tuloksena, ovat kansalle asetetut velvollisuudet kansalaisten itselleen asettamia. Sopimusajattelulle Malnes esittää haasteen, jota hän kutsuu Waltzerin haasteeksi. Walzerin haaste sopimusajattelulle liittyy populaarin suverenisuuden ja ”hyvän” tai ”demokraattisen” hallinnon substantiivisten kriteerien yhteensopimattomuuteen. Jos kansa niin sopii, poliittinen hallinto on järjestettävä tavalla, joka ei ota huomioon kansan tahtoa toiminnassaan: kansa voi haluta sopia hallinnosta, joka on ristiriidassa populaarin suvereniteetin periaatteiden kanssa. Malnes esittelee Hobbesin subjektivistisen ratkaisun Waltzerin haasteelle, mutta argumentoi Locken vaihtoehdoisen; luonnon ja yhteiskunnan lain erotteluun perustuvan ratkaisun puolesta. Locken mukaan populaari suverenisuus on yhteiskunnallisen lain perusta. Suverenisuutta rajoittavat kuitenkin toisen huomioon ottamista korostavat luonnon lait, jotka ovat moraalilain periaatteina yhteiskunnallisen lain yläpuolella.

Jörgen Hermansson puolestaan esittää Rousseauin ratkaisun kansalaisten suverenisuuden ja hyvän hallituksen substantiivisten kriteerien yhteensovittamisen ongelmaan. Rousseauin ratkaisu perustuu Hermanssonin mukaan yksilöllisen vapauden ja suvereniteetin korvaami-

seen kollektiivisella yleisellä suverenisuudella. Kollektiivinen suverenisuus perustuu yleiseen tahtoon, jonka Rousseau määrittelee antamalla yleiselle tahdolle substantiaalisia kriteereitä, sekä määrittelemällä sen prosessin, jolla kansalaisten vapaasta tahdosta muodostetaan yleinen tahto. Hermansson rekonstruoi sekä substantiaaliset, että prosessiin liittyvät kriteerit peliteoreettisesti käyttäen vangidilemmapeliä yhteiskunnallisen sopimuksen perusongelman ideaalityyppinä. Erityisen herätteellistä on Hermanssonin peliteoreettinen analyysi yhteiskunnan sisäisten partiaalistien koalitioiden vaikutuksesta yhteiskunnallisen toiminnan sosiaaliseen rationaalisuuteen.

Kun Wiberg määrittelee kansalaisten rationaalisen luottamuksen poliittikkoihin ennustettavuutena sen suhteen, että poliitikko maksimoi kansalaisten utiliteettia, kolmas luku käsittelee niitä sosiaalisen valinnan ongelmia, jotka liittyvät valtiokoneiston sosiaalisen preferenssirelaation määrittelyyn yksittäisten kansalaisten preferenssien perusteella. Hannu Nurmen tiivis ja johdonmukainen artikkeli esittelee erilaisia äänestysproseduureja ja niiden taustalla olevia premissejä. Artikkelissa osoitetaan esimerkein, kuinka intuitiivisesti hyväksyttäviin lähtökohtiin perustuvat äänestystavat johtavat keskenään ristiriitaisiin sosiaalisiin preferenssirelaatioihin. Välttämättömiltä tuntuvat periaatteet sosiaalisen preferenssin luomiseksi ovat ristiriitaisia keskenään (Teoreettisesti yleisellä tasolla tämän asian todistus on nimetty keksijänsä mukaan Arrowin paradoksiksi), eikä siten wibergiläisittäin järkevästi perustettu luottamus poliittikkoihin itse asiassa näytä edes teoreettisesti mahdolliselta; kuinka poliitikko voisi maksimoida kansalaisten utiliteettia, jos kansalaisten sosiaalista preferenssirelaatiota ei voi edes määritellä.

Nurmi, sekä luvun toisen artikkelin kirjoittaja; Björn Erik Rasch pitävät kuitenkin äänestysproseduurien epäonnistumista intuitiivisesti hyväksyttävän sosiaalisen preferenssirelaation luomisessa harvinaisena ilmiönä (Raschin artikkeli tukee väitettä myös empiirisellä testauksella). Siksi kirjoittajat päätyvät arvelemaan, etteivät äänestysproseduurien heikkoudet juurikaan todellisuudessa vaikuta poliittisen järjestelmän legitimitettiin. Äänestysproseduurien heikkouksien vaikutus todellisen de fakto legitimiisyyteen rajoittuu myös siksi, että "virheiden" havainnointi on vaikeaa ja siksi, että äänestysproseduurit ovat "puolueettomasti epätyöllisiä".

Neljännessä luvussa tarkastellaan arvostiritoja. Ensimmäisessä; Jan-Erik Lanen artikkelissa analysoidaan negatiivista ja positiivista hallintomallia ja näiden suhdetta arvostiritoihin. Gunnar Sjöblomin artikkelissa tarkastellaan demokraattisen regiimin norveja ja näiden keskinäisiä suhteita. Midgaardin artikkelissa puolestaan pohditaan legitimitettiin ja rationaalisuuden ristiriitoja yliopistohallinnon demokratisoimisessa. Kirjan yhtenäisyyden kannalta neljännen luvun ongelmana on se, ettei siinä tarkasteltavien asioiden suhdetta legitimitettiin ja rationaalisuuteen ole määritelty (Sjöblomin ja Lanen artikkeleissa) tai sitten legitimitetti ja rationaalisuus on ymmärretty toisista artikkeleista poikkeavalla tavalla (Midgaardin artikkeli).

Viimeisen luvun Dag Anckarin ja Palle Svenssonin artikkelit käsittelevät demokratian dynamiikkaa ja sen suhdetta legitimitettiin ongelmiin. Svenssonin artikkelissa esitellään uskonservatiivista tai uusliberaalia sekä uusmarxistista teoriaa kapitalistisen demokratian legitimitiiteettikriisistä.

Uskonservatiivisen käsityksen mukaan läntisen demokratian legitimitiiteettikriisin perustalla on yhtäältä poliittisen kulttuurin ja toisaalta institutionaalisen kehityksen ongelmat. Poliittisen kulttuurin ongelmat liittyvät äänestäjien lisääntyneisiin odotuksiin sekä itsekkäiden ryhmäintressien kasvavaan vaikutukseen. Näiden taustalla taas nähdään perinteisen vuorovaikutus-, viestintä- ja kontrollirakenteen sekä perinteisten arvojen muutokset. Institutionaaliset ongelmat puolestaan liittyvät valtiosektorin laajenemiseen, valtion tehtävien lisääntymiseen ja tätä kautta lisääntyneisiin hallittavuuden ongelmiin. Samaan aikaan kuin poliittinen kulttuuri korottaa valtiolle asetettua vaatimustasoa, valtiokoneiston institutionaalinen kehitys etenee kohti halvaantumista. Seurauksena on legitimitiiteettikriisi.

Neomarxilaisen käsityksen mukaan edistyneen kapitalistisen järjestelmän legitimitiiteettikriisin lähteenä on perustava epäharmonia taloudellisten (kapitalististen) ja poliittisten (demokraattisten) rakenteiden välillä. Kapitalismien ja demokratian yhteensovittaminen on keynesiläisen talouspolitiikan ongelmien, 1970-luvun uusien sosiaalisten liikkeiden ja funktionaalisen korporativismin kehityksessä tullut entistä vaikeammaksi. Vähemmän säänneltävät ja kontrolloitavat poliittisen osallistumisen muodot ovat lisääntymässä ja siten kapitalismille välttämättömät institutionaaliset edellytykset ovat uhattuina.

Neokonservatiivisella ja neomarxilaisella legitimitiiteettikriisin analyysillä on eräs yhteinen lähtökohta. Molemissa kansalaisten tyytymättömyys valtiokoneiston tuotukseen nähdään kriisin välittömänä aiheuttajana, eikä kansalaisten käsityksille perustavan laatuista yleisistä valtion toimintaperiaatteista anneta erityistä roolia legitimitiitin perustana. Svenssonin mukaan tämän vuoksi neokonservatiivinen ja neomarxilainen legitimitiiteettiteoreetointi ei onnistu tuottamaan onnistuneita empiirisiä ennusteita. Empiirinen testaus näet todistaa Svenssonin mukaan, ettei kansalaisten tyytymättömyys poliittisiin päätöksiin ole aiheuttanut vakavaa haastetta valtion legitimitiitille niin kauan kuin tyytymättömyys ei kohdistu valtion perustalla oleviin periaatteisiin. Argumentoinnillaan Svensson puolustaa voimakkaasti Matti Wibergin artikkelissa kritisoitua David Eastonin erottelua spesifin ja diffuusin kannatuksen välillä.

Svenssonin artikkeli on pistävä poikkeus kokoelmateoksen lopulla. Yhtäältä se integroituu hyvin kirjan perusteemoihin ja käsitteellisiin lähtökohtiin. Toisaalta kuitenkin se analysoi perusteemoja varsin erilaisesti kuin kirjan edellisissä artikkeleissa on totuttu. Vaikka Svenssonin analyysissä edelleen puhutaan legitimitiiteettistä kirjan muissa luvuissa määritellyssä merkityksessä, ollaan tässä artikkelissa luovuttu tarkastelemasta pelkkää rationaalisen, informoidun kansalaisen perusyksikkönä oletta-

vaa demokraattista ideaalimallia. Svensson analysoi mm. neo-marxilaista ajatusmaailmaa, jossa kapitalistisen valtion todellinen (de fakto) legitimitiitti edellyttää tiettyä institutionaalista asetelmaa ja perustuu kollektiivisen tietoisuuden manipuloimiseen. Tällainen ajattelu on luonnollisesti ristiriidassa kansalaisen suvereniteetille perustuvien yleisten demokratiakäsitysten kanssa. Yhtä kaikki, vaikka tämä ajattelu ei ole sovitettavissa todellisuudessa vaikuttaviin demokratian ideaaleihin, se saattaa heijastaa todellisuuden toista puolta.

Myös Dag Anckarin artikkeli poikkeaa jonkin verran kirjan ensimmäisistä artikkeleista. Artikkelit ei sitoudu metodologiseen individualismiin, vaan pikemminkin tarkastelee lakeja laativaa poliittista järjestelmää jonkinlaisena itsenäisenä yksikkönä. Lisäksi Anckarin artikkeli tuo aikaperspektiivin uutena legitimitiitin ja demokraattisuuden analyysiin.

Demokraattinen poliittinen järjestelmä ei voi Anckarin mukaan nykyisyydessä heijastaa kansalaisten nykyistä tahtoa, sillä sitä ei voi rakentaa joka päivä uudelleen. Poliittinen järjestelmä heijastaa välttämättä myös historiallisia preferenssejä, vaikka sen onkin haettava kannatuksensa ja hyväksyntänsä nykyisyydessä. Intuitiivisesti ajatellen poliittisen hallinnon hitaus ja jälkeenjääneisyys (suhteessa nykyisiin tarpeisiin) aiheuttaa legitimitiitille ongelmia kahdella tavalla. Yhtäältä vanhat politiikkaa säätelevät lait heijastavat menneitä näkemyksiä ja tarpeita sekä toisaalta osa nykyisyyden säätelyä tarvitsevista yhteiskunnallisen elämän osa-alueista on toistaiseksi vaila laillista säätelyä. Anckar hyväksyy periaatteessa peruslähökohdan jonka mukaan politiikkaa säätelvän lainsäädännön vanhuus vähentää poliittisen regiimin legitimiittisyyttä. Kuitenkin hän esittää tälle hypoteesille varauksia ja täsmentää sitä käyttämällä poliittista kulttuuria väliintulevana muuttujana. Anckar jakaa poliittiset kulttuurit nelikentässä yhtäältä sen mukaan suosisvatko ne radikaaleja vai ainoastaan maltillisia yhteiskunnallisia uudistuksia valtiolta. Toisaalta poliittiset kulttuurit jaetaan sen mukaan odotetaanko valtion puuttuvan laajasti vai rajoiteulla alueella yhteiskunnalliseen säätelyyn. Anckar esittää intuitiivisesti hyväksyttävältä tuntuvan hypoteesin, jonka mukaan yhtäältä poliittisen kulttuurin maltillisuus syventää lainsäädännön vanhentuneisuutta ja siten lisää legitimoimisen ongelmia. Toisaalta valtion pysyttämistä rajoitetun alueen säätelyssä kannustava poliittinen kulttuuri puolestaan johtaa uusien valtion säätelyä kaipaavien asia-alueiden jäämiseen ilman laillista säätelyä.

Anckarin, Nurmen ja Wibergerin toimittama esseekoelma on kaiken kaikkiaan varsin yhtenäinen ja johdonmukainen teos. Yhtäältä siinä olevat artikkelit ovat korkeatasoisia ja johdonmukaisia. Kirjoitusten kurinalaisuus sekä pitäytyminen klassikkojen (Aristoteleen, Rousseauun, Hobbesin ja Locken) sekä korkealle arvostettujen yliopistojen ajatusmaailmassa tekee yksittäisten kirjoitusten kritisoimisen vaikeaksi. Ehkä juuri kirjoitusten kurialaisuuden vuoksi, kuitenkin, kirjoittajien oma luovuus jää ainakin joissain artikkeleissa varsin vähälle. Toisaalta eri artikkelien muodostama kokonaisuus on niin yhtenä-

nen kuin eri kirjoittajien artikkeleista koottu teos suinkin vain voi olla.

Rationaalisen yksilön olettamuksesta lähtevää utiliteettiteoreettista (etenkin peliteoreettista) kirjoittelua on usein syytetty liiallisesta abstraktiudesta. Tässä esseekoelmassa abstraktius ilmenee haluna rajoittaa sinänsä tärkeiden käsitteellisten, teoreettisten ja metodologisten ongelmien sekä puhtaasti ideaalisten demokratiamallien tarkasteluun. Teoreettisesti eleganttia ja "puhdasoppista" peliteoreettista argumentointia on nähty vain harvoin empiirisen tutkimuksen kontekstissa tai sellaisten peruskysymysten tiimoilta, joihin empiirinen tutkimus tai peliteoreettinen valtio-opillinen teoretisointi on kiinnittänyt huomiota. Peliteoreettinen argumentointi on lokeroitunut eikä se matemaattisuutensa ja monimutkaisuutensa vuoksi pysty "lokerostaan käsin" vaikuttamaan valtio-opilliseen ajatteluun laajemmin. Tämä on sikäli valitettavaa, että peliteoreettisella argumentoinnilla olisi potentiaalia vaikuttaa ja johdonmukaistaa lähes kaikkea sellaista valtio-opillista ajattelua, jossa sosiaalisissa tilanteissa olevia agentteja pidetään purposiivisinä. Jotta tätä potentiaalia olisi mahdollista käyttää tehokkaammin, olisi yhtäältä hyödyllistä, mikäli "Rationality and Legitimacy"-kirjan kaltaisia erinomaista peliteoretisointia sisältäviä teoksia lukisivat muutkin kuin peliteoreetikot. Toisaalta olisi myös tärkeää, että tällaisten kirjojen kirjoittajat harjoittaisivat peliteoreettista argumentointiaan myös oman abstraktin, teoreettisen "lokeronsa" ulkopuolella.

TIMO KIVIMÄKI